

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

и XVIII века остало њихово главно обележје.

Декоративна пластика куполних цамна, фасадна и унутрашња, код нас је изведена у камену, мермеру, шћуку, а како аутор истиче, сем ретких изузетака пратила је општи стилски развој који се у тој дисциплини одвијао на Балканском полуострву. Уколико су на том послу били ангажовани и домаћи мајстори, они су показивали савршено познавање турских стилских карактеристика орнаменталног украшавања. Релативно мали број сликарских целина у цамијама или фрагментованих остатака показују извесне истоветности с њиховом декоративном пластиком без одступања од општег стилског развоја, са одликама престоничке уметности. Аутор је дао своја тумачења неких иконографских це-

лина (на пример најдоњи слој сликарства Караџоз-бегове цамије у Мостару) и тиме исправио ранија схватања по којима је то сликарство представљало „механички преузете мотиве са кујунџијских производа“. Поглавље о полихромној зидној декорацији цамија код нас и њени многоструки сложени проблеми добили су драгоцен основ у исцрпно изложеној светској библиографији, старој више од пола века, која се завршава 1984. годином.

Иако нисмо у нашем приказу могли због ограниченог простора подробније изложити богат садржај ове књиге, која то у потпуности заслужује, на крају желимо истаћи да њена вредност увелико прелази југословенску, па и балканску исламичку.

Верена Хан

УЧЕНИ ГРЦИ У ВЛАШКОЈ

Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΒΛΑΝΙΑ (1670—1714). Συμβολή στή μελέτη τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες κατά τῆν προφαναριωτική περίοδο.

Institute for Balkan Studies — 194, Thessaloniki 1982, 280 p.

После докторске дисертације *Флагинисова школа у Венецији* (Солун 1975), о којој смо говорили на страницама овог часописа (Balcanica, X/1979, 234—235), историчар грчког наслеђа Атанасис Е. Каратанасис и у новој књизи *Учени Грци у Влашкој* разматра проблеме ширења грчке писмености и културе у време „дијаспоре“. У ствари, ова књига, како стоји, и у поднаслову представља *Прилог проучавању грчког духовног покрета у подунавским земљама у претфанариотско доба* (1670—1714). Аутор посматра овај феномен у светлу историјских збивања и политичких, културних и економских повезивања румунских земаља са грчким светом. Грчко присуство у војводствима Влашкој и Молдавији, изузетно је допринело формирању румунске културе и образовања.

Захватајући релевантна питања у свој њиховој сложености и обимности, А. Каратанасис је разноврсну грађу и резултате до којих је дошао у анализи разумно у осам поглавља, уз Прологомена и Додатак. У првом поглављу, насловљеном *Припреме*, назначени су примарни предуслови — постојање грчке трговачке компаније, присуство цркве и грчких учитеља — који су довели до ове дијаспоре, до ширења грчког језика и културе у задунавским кнежевинама, посебно у Влашкој.

Друго поглавље је посвећено *Доприносу Јаниса Кариофилиса и његовог круга*, као првог који је подстакао ширење грчке културе у овим крајевима. Пример њиховог доприноса је превод Св. писма на румунски језик, довршен уз сарадњу са грчким ерудитама и румунским научницима.

Просвећено владање Влашком, као треће поглавље ове систематичне студије, посвећено је значајним доприносима овом покрету — Константина Кантакузена (1640—1716) и Константина Басарабе (1645—1714), обједињујући хеленско-православну традицију и нови западни дух.

Аутентична Академија је четврто поглавље посвећено Кнежевској академији, њеном наставном особљу у периоду 1688—1714. и њеним ученицима-стипендистима на Универзитету у Падови. Посебно се опширно говори о Севастосу Квинитису (1689—1702), првом професору Академије, о широком утицају његових дела на хеленском истоку и у румунским земљама, о његовим следбеницима Теодору Трапезунтосу, Маркосу Порфиropулу и другима.

Берски хуманизам чини пето поглавље које приказује његове најпознатије представнике у Букурешту. Њихова овдашња активност одвијала се на плану ширења неохеленске културе, оснивањем школа и грчких штампарија, растурањем књига и рукописа, потискивањем славизације и католичке пропаганде, као и дипломатском мисијом која је била инспирирана антигурским фронтом. Многи еклесијастичари су радили као учители, предавачи, штампари, а циљ им је био да допринесу неохеленској ренесанси у форми неохеленизма под упливом поствизантијског православља. Пажње највреднији међу њима, у овом поглављу су најпотпуније и обрађени. То је, пре свих, јерусалимски патријарх Доситеј Нотарас и његов значајан допринос стварању етничког и духовног живота у румунским земљама. Посебно је наглашена његова сарадња с Русијом ради организовања отпора католичкој и протестантској пропаганди у Влашкој и Молдавији, што се види из Доситејевих рукописа у Москви, на које се аутор позива.

Доситејев нећак и наследник Хрисантос Нотарас је и најбољи представник верског хуманизма у то време. Његове студије у Падови, где је провео четири године, биле су вишеструко значајне. У

том периоду је написао запажена дела као што су *Историјска антологија од стварања света до Христовог распећа* (1697), *Scholia et corollaria ad sexem Euclidis* (1698), *Institutionum imperialium liber I—IV* (1699).

Штампарија у Букурешту и њена издања представља посебно поглавље у оквиру кога аутор доноси и анализира грчке књиге штампане у Румунији, с посебним освртом на издања црквених књига у Молдавији и Влашкој, као и оних антикатоличког и догматског садржаја.

Многи фанариоти или други учени Грци ван овога круга служили су као секретари, саветници и дипломати на влашком двору Кантакузена и Басарабе. Њима су у шестом поглављу ове подробно разрађене студије посвећени биографски осврти и хронолошки описи догађаја и словеса на којима су се ангажовали.

Седмо поглавље *Утицаји иностраних културних центара* односи се првенствено на Грке који су у Влашку долазили из западноевропских културних центара. Познати као *иагрофилозофи* (лекари-филозофи), ови Грци чине значајан круг који је преносио дух Запада на православни Исток. Тај утицај духовне обнове са западних универзитета осећао се у образовању, политици, у штампању и публикавању књига. Њихове књиге и бројни рукописи, који се претежно чувају у Румунској академији наука, сведоче о њиховом доприносу ширењу идеја неохеленизма на југоистоку Европе.

Закључна разматрања у осмом поглављу, значајна су теоријска анализа елемената који су допринели културном покрету у Влашкој у претфанариотско доба. Један од елемената је и жеља Кантакузена и Басарабе да обнове систем образовања у својим кнежевинама. Таквој оријентацији, „феномену неохеленске ренесансе“, највише је допринео Јанис Карофилис. Његов реформаторски дух осетио се у Константинапољу подједнако као и у Влашкој. На том путу га је чекао сусрет и са реакцијом конзервативних Грка, што

значи да су у то време у културном животу Влашке егзистирале две тенденције — идеја промена и конзервативан дух. С временом су у круг религијских хуманиста продрале и хуманистичке идеје које су условиле прве контакте хуманизма са западном културом, припремајући епоху грчке просвећености. Тако се неохеленски утицај постепено осетио подједнако и у националном животу других балканских народа, особито у Влашкој, отварањем перспективе интелектуалног хеленског утицаја у политичком и културном животу фанариотског периода.

У *Додатку* је преглед штампаних књига које су објавили Грци са влашког двора (у времену 1690—1714) не само у прекодунавским

кнежевинама него и у Италији. Следе затим издавачи и приређивачи књига из штампарње у Букурешту.

Аутор је своја размишљања и закључке заснивао на коришћењу веома разноврсне архивске грађе и преписке, црквене историје, колекса, историјских каталога, књижевноисторијских извора и монографских обрада извесног круга питања из области грчке дијаспоре. Огуда по садржају, тематској разуђености и методолошком приступу, ова књига А. Каратанасиса може послужити као узор за обраду сродне грађе и неохеленског утицаја у ширим просторима југоисточне Европе и Балкана.

Миодраг Стојановић

Миодраг Стојановић, ХАЈДУЦИ И КЛЕФТИ У НАРОДНОМ ПЕСНИШТВУ, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања, књ. 18, Београд 1984, VIII + 284 стр.

Књига дра Миодрага Стојановића заснована је и у свом новогрчком делу — ово унапред треба нагласити — на поузданом познавању модерне научне литературе. Поред чланака из часописа коришћени су кључни радови Ј. Апостолакиса (1950), А. Вакалопулоса (1961), Ј. Ваздравелиса (1970), А. Политиса (1973). Предметом и захватом, Стојановићев рад попуњава видну празнину у области компаративног изучавања балканског народног стваралаштва и живота. И тема (слика хајдука и клефта у усменој поезији) и приступ (који здружује генетичка и типолошка осматрања грађе) одабрани су подједнако промишљено. Питање метода намеће се, наиме, при испитивању сведочанстава сложене природе каква су текстови из усменог народног песничтва.

У новијој стручној литератури одлучно се огласило мишљење по коме клефти из старијег раздобља, онога пре грчког устанка из 1821, нису били покретани националним осећањем и некаквом превратничком свешћу или намером. Такав став не заступа само Алексис Политис (Τὸ δημιόχο τραγούδι:

Κλέφτικα Ατiνα 1973, предговор стр. LI); износе га такође и други аутори у скорашњим и најскоријим радовима (нпр. D. Dakin, *The unification of Greece, 1770—1923*, London 1972, 19; R. Beaton, *Folk poetry of modern Greece*, Cambridge U. P., Cambridge—London—New York, 1980, 102 и даље). Др М. Стојановић, иступа пак, већ у почетку своје књиге против схватања стручњака који настоје да протумаче појаву хајдуковања, једино или претежно, менталитетом народа и геоморфолошким условима на Балкану. Спроведена компаративна испитивања воде Стојановића закључку да је хајдуковање код Срба и Грка појава чији су коренови економски, те да представља стихијни народни покрет у борби против политичке обесправљености. На први површан поглед, такав закључак је близак оном старијем, традиционалном гледању према коме грчки хајдуци ранијег времена чине неку врсту покрета који је припремао потоњу и коначну ослободилачку борбу Грка са Турцима. (Ово гледиште заступљено је и у радовима новијих грч-